

SKUP 2000 – 26

Prosjekt: Var Stein Viksveen Stasi-spion?

Medarbeider: Håkon Lund

Publikasjon: Dagbladet

Publisert: 2000

Medium: Avis

Tema: Etterretning

METODERAPPORT

1) NAVN PÅ JOURNALISTEN: Håkon Lund

2) TITTEL PROSJEKT: Var Stein Viksveen Stasi-spion? I så fall, har han vært en toppagent? Eller er siktelsen en ny POT-tabbe?

3) PUBLISERING: I Dagbladet fra spionsiktelsen ble kjent 5.01.00 (før Viksveens navn koplet til siktelsen) og ut hele året.

4) REDAKSJONSADRESSE: Akersgt. 49, 0180 Oslo, tel 22 31 06 00.

5) JOURNALISTENS ADRESSE/TEL.NUMMER: Calvinstrasse 15, 10557 Berlin. Tel 004930-447 30 440, faks 004930-39 10 44 75, mobil 0049-171 28 49 291.

6) REDEGJØRELSE FOR ARBEIDET

A) STARTEN, IDEEN: Nyheten om at en nordmann var siktet for å ha spionert for den østtyske spionasjeorganisasjonen Stasi siden 1962 slo naturligvis ned som en bombe. Det ble skapt et inntrykk av at siktelsen var meget alvorlig, at agenten med dekknavnet «Lanze» hadde forrådt hemmeligheter av typen cosmic top secret og at rikets sikkerhet kunne ha blitt satt i fare. At det tidlig ble spekulert i at siktede var journalist eller tjenestemann på en framskutt post i et departement, gjorde ikke interessen mindre?

De første ukene var nyhetsdekningen preget av spekuasjoner, teorier.

Fredag 21.01.00 offentliggjorde Stavanger Aftenblad nyheten om at den siktede var Stein Viksveen. «Spionen» hadde fått et ansikt.

At jeg som korrespondent i Berlin og allerede hadde kontakt til tidligere Stasi-offiserer, gjorde det naturlig at jeg fikk jobbe med saken fra første stund.

B) SENTRAL PROBLEMSTILLING I STARTEN: Mine kontakter blant tidligere Stasi-offiserer hadde nevnt muligheten for at norske journalister kunne ha blitt brukt, som samtalekilder og for å spre desinformasjon. Men opplysningene fra kildene var upresise. Alle hadde understreket at Norge ikke hadde vært noe prioritert

satsingsområde for Stasi. Var slike uttalelser likevel misvisende? Med over 400 rapporter bokført Lanze: Hadde vi en ny Treholt-sak?

C) OM PROBLEMSTILLINGEN BLE ENDRET UNDERVEIS: Allerede før Viksveens navn ble kjent, hadde jeg besøkt oberst Karl Rehbaum, som var den siste sjef for HVA-XII, som var Stasis avdeling for spionasje i NATO- og EU-land. Han hadde ikke merket seg Lanze som noen viktig kilde.

Rehbaum kunne ikke forstå at hans forgjenger Klaus Rösler skulle ha brukt tid på å møte en norsk agent i Linz (slik det ble opplyst fra påtalemyndigheten) uten at han som avdelingens nestkommanderende visste om det. Rehbaum kunne ikke huske at man noen gang «hoppet i taket i Stasi-hovedkvarteret over opplysninger fra norske kilder».

Derimot fortalte han om hvordan Stasis var fullt informert «om selv anlegget under Holmenkollbakken», takket være storspionen Rainer Rupp alias «Topas» i NATO-hovedkvarteret.

Konfrontert med navnet Viksveen, benektet Rehbaum senere ethvert kjennskap til at hans avdeling skulle ha hatt en norsk agent med dette navnet.

Etterhvert fikk jeg ut historiene om hvem som kunne ha røpet Lanze. Blant dem var dr. Heinz Busch, sjef for analyseavdelingen HVA-VII. Både Busch og andre sentrale Stasi-sjefer hadde etterhvert DDRs sammenbrudd meldt seg til tjeneste for det vesttyske overvåkingspolitiet BND, og hadde ifølge kilder hatt en tendens til å overdrive i sine beretninger.

Det umiddelbare spørsmålet var: Blir offiserer som under den kalde krigen arbeidet i en gigantisk løgnfabrikk plutselig sannhetsvitner når de har skiftet side til fordel for den tidligere fienden?

Stasi-kilder fortalte også om hvordan kilde-rapporter ble fikset på, supplert med avisartikler etc. for at de skulle virke mer interessante og viktigere enn hva de faktisk var. Med andre ord: Var POTs tyske kilder/vitner gode nok? Er arkivene i Berlin (Gauck-arkivene) pålitelige?

Kontakter helt opp på generalnivå i Stasi hadde bare vage erindringer om en spion med dekknavnet Lanze. Viksveens navn var ukjent.

Alle understreket at Norge var KGBs operasjonsområde og at Stasi bare tok det de snublet borti i Norge.

Men samtidig understreket de at bortsett fra føringsoffiserene var det få innad i Stasi-systemet som kjente identiteten til utenlandsspioner. Hemmelighetskremmeriet var også omfattende avdelinger og kolleger i mellom.

Dette fikk meg til å spørre om POT og påtalemyndigheten muligens hadde gått for sterkt ut i siktelsen mot Viksveen, for ikke å si bommet.

Hadde siktede rett i sine teorier om at Lanze var «et fantasifoster» (senere hevdet han at Lanze var navnet på en saksmappe med opplysninger om/fra Norge)? Eller hadde vi å gjøre med en spion som hadde hatt tilknytning til andre enn HVA-XII og derfor vanskeligere lot seg avsløre?

D) ORGANISERING AV ARBEIDET/METODE/KILDEBRUK/PROBLEMER UNDERVEIS:

a) Et første skritt var å få kontakt med offiserer i Stasi som hadde arbeidet med Norge og Skandinavia, både i HVA-XII og i den militære etterretningen. Problemet med offiserene var at: Det var vanskelig å finne deres navn og adresse. I flere tilfeller løste jeg dette ved at jeg fikk kontakt med tidligere Stasi-kolleger som hadde sikrets seg lister over tidligere medarbeidere (ett eksempel: lønningslister som inneholdt fødselsdato). Få av dem sto oppført i telefonkatalogen. Hadde jeg fødselsdato, kunne jeg stå i kø på folkeregistret og få ut adressen.

I et par tilfeller sporet jeg opp vedkommende også ved at noen kilder husket hva kona het og at hun sto oppført i telefonkatalogen.

Et stort problem var flyttingen etter Murens fall. Tyske folkeregistre er ikke samkjørt. Var det mer enn fem år siden flyttingen f. eks. fra Berlin, var det så godt som umulig å spore opp folk.

Et så godt som uoverstigelig problem var at enkelte Stasi-offiserer hadde operert med dekknavn i sitt arbeid, slik at ingen eller få kjente deres identitet. Dette gjaldt for eksempel den ene av Viksveens utpekte føringsoffiserer, Helfried Linkhardt.

Når jeg fant fram til Stasi-offiserer jeg søkte var problemet å få dem til å snakke. Flere av vitnene i Viksveen-saken har jeg oppsøkt, men møtt låst dør.

Dernest var problemet, som antydnet i pkt. 6c, å vurdere om kildene snakket sant når de først snakket.

b) Jeg forsøkte likedan å få kontakt med DDR-diplomater som hadde vært stasjonert i Oslo for å sjekke om Viksveens navn var kjent.

Dette var også svært vanskelig, mye på grunn av flytting de siste årene. Noen greide jeg å spore opp via en forening for eks-DDR diplomater.

c) Også medarbeidere i vesttysk etterretning og moldvarper som Stasi hadde hatt i Vest ble kontaktet.

d) Så fort det lot seg gjøre, gikk jeg gjennom journalarkene som gjaldt Norge i de såkalte SIRA-arkivene. Dette materialet omfattet 1521 rapporter over 2542 sider _ minus rapportene som gjaldt Lanze og en annen kilde med dekknavnet «Hein», som var sperret etter henvendelse fra statsadvokaten i Eidsivating.

Journalarkene ble først gjennomgått i løpet av tre dager på lesesalen i Gauck-arkivene. Jeg noterte det jeg fant av kilder som hadde levert mange/viktige rapporter, hva rapportene inneholdt og karaktersetting. Noen uker senere fikk jeg utlevert kopier av journalarkene.

I tillegg kom senere gjennomgang av journalark med tilknytning til norske diplomater.

Som det er kjent, inneholder SIRA-arkivene bare registreringsnummer og senere dekknavn på kildene, dato for registrering av rapportene, stikkord om hva rapportene gjaldt, karaktersettingen fra analyseavdelingen HVA-VII og hvor de var sendt videre (f. eks. til KGB).

Hensikten med gjennomgangen av SIRA-arkivene var:

- 1) Få et bilde av Stasis virksomhet spesielt i Norge, hva østtyskerne var på jakt etter.
- 2) Finne andre, mulige store spioner med relevans til Norge. Slik fikk jeg dokumentert rapportene fra bl. a. Rainer Rupp, som hadde fått topp karakter for alle sine rapporter som berørte Norge.
- 3) Å se om det dukket opp spor etter Lanze i materialet som ikke var sperret.

Etter at jeg hadde fått kopiene av journalarkene, fikk jeg dem vurdert av en tidligere medarbeider hos den siste sjefen for Stasis utenlandsspionasje. Hans konklusjoner, styrket av uttalelser jeg fikk fra Norges-eksperter han koplet meg til, bekreftet inntrykket av at Norge ikke var prioritert av Stasi.

e) Jeg forsøkte å knytte kontakt til kilder i Norge, f. eks. personer som hadde vært aktive i Vennskapssambandet Norge-DDR. Flere av disse kildene hadde påfallende dårlig hukommelse eller var uvillige til å snakke om denne tiden.

f) I tillegg forsøkte jeg stadig å holde kontakt til påtalemyndighet og siktede. Samtalene med påtalemyndigheten/POT kom det forholdsvis lite ut av.

At journalarkene som gjaldt Lanze og Hein var sperret, i motsetning til de danske Lenz-journalene, gjorde det selvfølgelig vanskeligere å finne ut hva Viksveen var siktet for.

Siktede ga de første månedene etter at saken sprakk, uttrykk for at han generelt visste lite om Stasi.

Etterhvert som det kom fram fra politiavhør og gjennom de rettslige avhørene i Oslo i oktober 2000 at flere utpekte føringsoffiserer hadde identifisert Viksveen, ble hans dårlige hukommelse om mennesker han hadde møtt en kilde til spørsmålet om han snakket helt sant.

At det handler om en kollega måtte ikke styre rapporteringen.

7) Ifølge den arbeidslista jeg har ført har jeg lagt ned nærmere 700 timer i arbeidet, som har resultert i 44 større artikler på trykk pluss en rekke større artikler som gjelder andre Stasi-temaer (se pkt. 8).

Redaksjonsledelsen i Dagbladet har vært meget generøs med å la meg prioritere arbeidet med Viksveen-saken, men selvfølgelig har arbeidstid og fritid har gått over i hverandre.

Jeg har hatt uttallige møter/telefonsamtaler med mulige kilder som ikke har resultert i artikler, i hvert fall ikke på kort sikt.

8) SPESIELLE ERFARINGER: Jeg vil nevne spesielt to typer:

A) Under kontakten med Stasi-toppsjefer og DDR-moldvarper i Vest-Tyskland kom jeg på sporet av historier om hvilken rolle POT hadde spilt på vestlig side. Dette resulterte i oppslaget om hvordan POT og vesttyske Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV)

hadde forsøkt å få Bärbel Krause, som var gift med den daværende DDR-ambassadøren Werner Krause i Oslo, til å hoppe av i 1983. Bärbel Krause skulle settes under press fordi POT hadde fått det for seg at hun hadde et lesbisk forhold til en norsk kvinne. Det egentlige målet var å tvinge ambassadør Krause til å skifte side.

Operasjonen ble en fiasko da Stasi ble alarmert av av en moldvarp på toppnivå i BfV.

Da jeg arbeidet med saken, var jeg ikke klar over at Vi Menn hadde hatt en historie om den mislykte operasjonen like etter den tyske samlingen. Men i mitt tilfelle greide jeg å oppspore hovedpersonene, blant annet Bärbel og Werner Krause. Jeg fikk deres historier om den menneskelige tragedie. Ved gjennomgangen av Bärbels Stasi-arkiver, fikk jeg økt innsikt i organisasjonens arbeidsmetoder.

I august sprakk nyheten om at Wolfgang Biermann, som er sekretær i den internasjonale avdelingen i det tyske sosialdemokratiske partiet SPD, hadde vært mistenkt for å ha vært Stasi-agent med dekknavnet «Akker».

Siden Biermann hadde arbeidet som forsker med offentlig støtte i Norge (og er gift med en norsk diplomat), hadde saken relevans. Jeg gikk gjennom Akkers SIRA-journaler, der han hadde blitt belønnet med nærmere et titalls toppkarakterer for angivelig leveringer av originaldokumenter fra SPD-ledelsen. Likevel konkluderte den tyske riksadvokaten med at Biermann ikke hadde vært spion, men ført som kilde av Stasi uten at han visste det.

Gjennomgangen av Akker-journalene var meget nyttige for å vurdere Viksveen-journalene, der det ikke finnes originaldokumenter med topp-karakter.

B) Under jakten på kilder i Berlin, har nesten alltid spørsmålet om deres pålitelighet reist seg. En del tidligere Stasi-offiserer har gjort det til levebrød å selge opplysninger til journalister. Det er en tendens til at enkelte blant dem bekrefter nesten enhver story og vinkel dersom de ser muligheten til å tjene penger.

Jeg har også støtt på flere regelrette svindlere. En som jeg hadde flere møter med, under tildels konspirative omstendigheter fordi han insisterte på det, viftet med en stresskoffert der han angivelig hadde disketter med opplysninger om tilsammen åtte topp-agenter som Stasi skulle ha hatt i Norge. Dette dreide seg

angivelig om toppfolk i departement og næringsliv. Alt sammen til salgs for 300.000 tyske mark _ med kort betenkningstid. Undersøkelser om mannen avslørte at han var en notorisk svindler, som i sin tidligere karriere som flukthjelper muligens selv hadde tilknytning til Stasi.

En annen, tidligere oberstløytnant i Stasi, hevdet å kunne levere opplysninger om norske Stasi-spioner som nå arbeider for KGBs etterfølger FSB. Vedkommende hevdet også å ha eksklusive opplysninger om Viksveen-saken. Han konstruerte en detaljert historie om at det angivelig var Viksveens kone som var Stasi-agent og at han hadde vært hennes føringsoffiser! Han pekte også ut en rekke kjente nålevende og døde nordmenn som påståtte Stasi-spioner. At mannen satt med detaljkunnskaper om Norge, og faktisk hadde bakgrunn i Stasi, førte til et møysomelig arbeid med å etterprøve, og endelig avsanne hans påstander. I motsetning til møtene med mannen med stresskofferten, resulterte ukers kontakt med sistnevnte ikke i artikler.

9) Berlin 15.01.01
Håkon Lund